

14 מעטות הן השעות בחייה של אומה שאין לפניה ברירה אלא ללכת בדרך אחת, נשום שכל שאב הדרכים חסומות בפניה דגש הקיום העצמי הפועם בלב המוניה חרודי היאוש מכוון צערם לדרך אחת זו, מפיח בהם דוח-עוז ומביאם לעשות מעשים שלא היו מסוגלים לבצעם כזמנים כתקנם. בשעות אלה מוכנים ההמונים ללכת אחרי מנהיג שיראם להם מוצא כל שהוא ממצבם הנואש, ולו גם תהיה דרכו הרמיונית ביותר. עם סיום המלחמה העולמית השנייה הגיעה שעה כזאת בתולדות העם היהודי.

בשני משפטים ארוכים ובמשפט קצר אחר תמצת פרופ' יהודה סלוצקי, עורך "ספד תולדות ההגנה" את מהותה של ההעפלה לאחר מלחמת העולם השנייה, אותה תנועת המונים שאיש לא הצליח לבלמה, גם לא ספינות המשחית, המטוסים ומתקני המכ"ם שהציבו הבריטים.

מטרתו של פרק זה הוא לעמוד על ארגונה של ההעפלה ועל הערשים במלאכה, על האחראים למבצע המסועף הזה ועל "צבא ההעפלה" - המפעילים עצמם.

בחמש שנותיה הראשונות (1934-1939) הייתה ההעפלה מפותחת, מבוצעת ותחת ידיים שונות, שלא אחת התחדו זו בזו. עסקו בנושא חברי התנועה הרכיזיוניסטית; אנשי ה"הגנה", "החלוץ" וההתיישבות העובדת; ויזמים פרטיים. מ-1939, עם הקמת "המוסד לעלייה ב" של ארגון ה"הגנה" הפעולה החלה להתרכז, עד שכולה הייתה תחת יד אחת - וכך היה בשנים 1942 עד 1948. בשנות "ההעפלה הגדולה" - 1945-1948 - נערכו 65 הפלגות באחריות "המוסד", ורק אחת באחריות חוגים רכיזיוניסטיים.

כבר הוזכר ששני כוחות מרכזיים הניעו את ההעפלה. הכוח הראשון - הלחצים מלמטה של רבבות, ולאחר מכן של מאות אלפים שדצו להגיע לארץ המאבטחת וכניסה אליה בדשות לא עמדה על הפרק; הכוח השני - כוחו של היישוב היהודי בארץ-ישראל, שראה בעלייה סם-חיים בעבורו, וכשזו לא הותרה, או שהוחדה כמנות ועומות, תמך בכל לבו בנתיבי העוקף, בהעפלה.

ההעפלה הייבה ארגון מסועף ומיוחד, שחבק יבשות וימים. העם היהודי, וגם בני עמים זרים, נחלצו לעזרתה. היא גם עלתה סכומים נכבדים, שאותם העמידה בעיקר יהדות ארצות הברית. ייזכו לטובה גם הג'וינט, ארגון הסיוע היהודי-אמריקאי, שאף שלא היה ציוני, נחלץ בשעות הקשות לעזרת המפעילים - אם במימון ובמזון ואם בסיוע ישיר לרבבות העצורים במחנות המפעילים בקפריסין, ואף בניהול המחנות.

ביישוב היהודי בארץ-ישראל נערכו מגביות והתרומות למען המפעילים - הן לפני הגעתם לארץ והן לאחר שהגיעו, לשם קליטתם.

בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה סיעו ל"בריחה" ולהעפלה לא רק אנשים ואף ממשלות, אלא גם המצב הכללי באירופה, שזה לא מכבר יצאה ממלחמה ארוכה וקשה. ברוב המקומות הייתה אהדה לשדידי השואה ולפליטים המבקשים להגיע לארצם ההיסטורית, מה גם ששום ארץ אחת לא דצתה לקבלם, ואל הארצות שבהן נטבחו בני ונשחטו - לצ ערו לישור ונתת לרד ארצות מרצו אירופה שרהו החררו

ומבצעים, שקשה היה להוציאם אל הפועל בימים בתיקונם, התאפשרו ורוקא בשל מצב דברים זה. מיליוני אירופים חיו מן היד לפה והשוק השחור פרח בכל מקום. פעילי ה"הבריתה" וההעפלה ניצלו מצב זה, אך לא לעצמם אלא "למען העם".

"המוסד לעלייה ב"

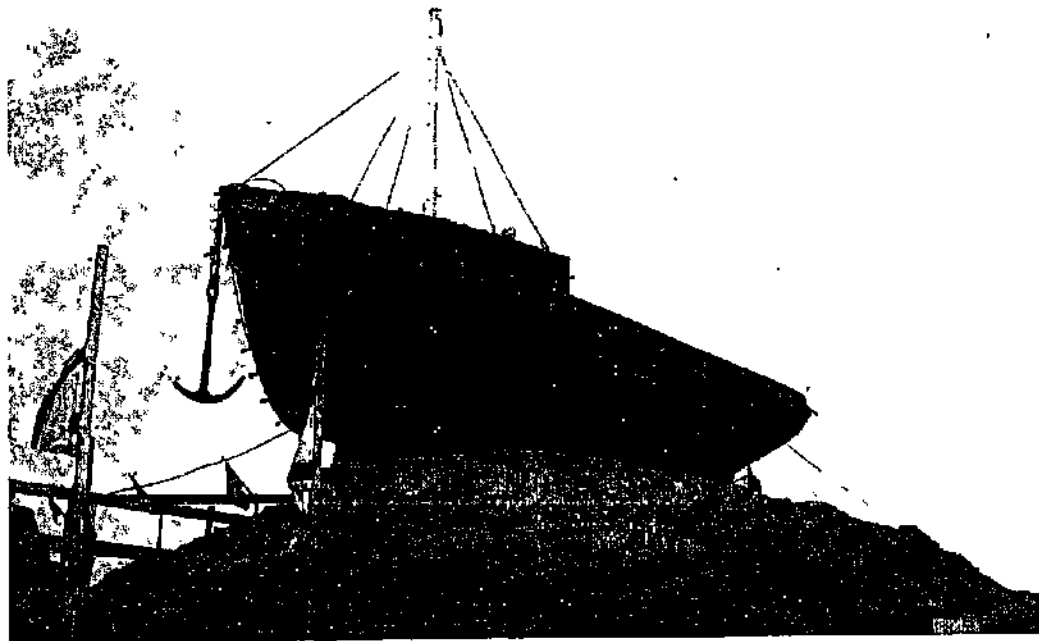
"המוסד לעלייה ב" (ובקיצור - "המוסד", שאין להחליפו בגוף בעל שם רומה הפועל בישראל מאז הקמתה ומתרכז בעבורה חשאית מתוך לגבולות המדינה), קם ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה (בקיץ 1939) מתוך כורח השעה. התנהגה המרינית של הימים ההם, הסוכנות היהודית, לא ראתה בהעפלה, תחילה, כלי לאומי, והיו אף שחששו כי העלייה "הבלתי לגאלית" תחבל ב"עלייה הלגאלית", שבן הבריטים "יענישו" את היישוב ויצמצמו את ממדי העלייה החוקית.

בין המתנגדים היה גם דוד בן-גוריון, יו"ר הנהלת הסוכנות ו"האיש החזק" של היישוב היהודי, אך בשלהי 1938, ככל שהתגברה המגמה האנטי-ציונית בממשל הבריטי, הוא שינה את דעתו והצטרף למחייבי ההעפלה. יתר על כן, הוא סכד שממרי ההעפלה צנועים מדי, ותבע להרחיבם. בן-גוריון אף קרא ל"מרד עלייה", עליית רבבות בכוח-הנשק, תוך כרי התנגשות אפשרית עם הבריטים (כמינוח הימים ההם - עלייה ג'). פעילי ההעפלה ה"מסורתית", החשאית והזהירה (עלייה ב') בקרב המחנה החלוצי וב"הגנה" התנגדו לכך, בראותם סכנה לכל המפעל מהתנגשות חזיתית עם הבריטים.

כתוצאה מהירינים האלה הוקם "המוסד לעלייה ב", כזרוע של ה"הגנה" תחת פיקוח יו"ר הסוכנות היהודית, ד. בן-גוריון. בתחילת יולי 1939 העניקה המפקדה הארצית של ה"הגנה" הכרה רשמית להעפלה, כחלק ממשימות הארגון. בהוראה שהועברה לכל המפקדים וחברי השורה נמסר כי "הארגון הועמד לשירות עלייה ב". על מפקדי הגושים הוטל "להיענות לכל דרישה שתבוא בעניין זה מטעם המפקדה הארצית או מאת אנשים שהמפקדה תייפה כוחם".

על הקשת הרחבה של מפעלי ההעפלה ניצח בתשע השנים הבאות, בין 1939 ל-1948, שאול מאירוב (אביגור), ראש "המוסד לעלייה ב". שאול, חבר קבוצת כנרת, היה מדאשי ה"הגנה" ובעל ניסיון ביטחוני עשיר, עוד מימי תל-חי, עת היה אחד המגייסים הצעירים במקום. הוא לא היה היחיד שהגיע מההתיישבות העובדה (קיבוצים וגם מושבי-עובדים). רבים מהמפעילים היו אנשי קיבוצים, שנשלחו מיישוביהם לשנה-שנתיים ואף להרבה יותר. תרומתה של ההתיישבות העובדת להעפלה, בפי שהייתה ל"הגנה", חרגה בהרבה מחלקה באוכלוסייה.

ל"מוסד" היו שני מרכזים - בתל-אביב ובפאריס. מהם נשלחו זרועות לארצות ריבשות

ההעפלה מיוצגת במקומות שונים בארץ. כאן, בהרצליה, על כביש החוף. הסירה אף נתנה את שמה למחלף הסמוך - מחלף הסידיח

אנשי "המוסר" רק אניוח קטנות, שלעיתים היו סירות גדולות. אך תוך מספר חודשים הם נזקקו לאניות גדולות יותר, ואת אלה קשה היה יותר להשיג. אלא שהלחץ היה גדול ומספר המועמדים להפליג בדרכי ההעפלה לארץ גרל מחורש לחודש. אנשי "המוסר" שינסו מותניים והתגכדו על כל הקשיים. הם יצרו קשרים עם בעלי אניות, סוכנים ואנשים בעלי עמרה בנמלים מרכזיים, ובאמצעותם הצליחו לדכוש אניות. לא כולן התאימו למשימות העפלה והיה צורך בהרכה תושייה ויוזמה כדי להכשיר כלי-שיט טובים וגם פחות-טובים למשימות השונות. לעיתים, רחוקות אמנם, הצליחו אנשי "המוסר" לרכוש ספינות הישר מהמספנה.

כמה עולה מגוע מסוג "סילנציה"?

המגעים עם בעלי אניות - יוונים, איטלקים ואחרים - היו לא אחת דרמטיים מאוד, כפי שיעיד המקרה הבא, שגיבוריו הם שלושה: בעל אניות, אחיו החמדן והיהודה ארזי, מפקד "המוסר לעלייה ב" באיטליה. הימים, שלהי שנת 1945. זה לא מכבר החלה "ההעפלה הגדולה" שלאחר

לנושאים נוספים כגון "הבריתה" וההעפלה היבשתית מארצות המזרח התיכון. "המוסר" עסק גם-בריכוז הכספים למפעל ההעפלה ומרובר היה בסכומי עתק. שאול אביגור העריך כי בתשע שנותיו עבדו דרך "המוסר" 7 מיליון ליש"ט (כ-30 מיליון דולר לפי שערי הימים ההם) - סכום ענק במושגי שנות ה-30 וה-40. הכספים באו ממקורות שונים, רובם מארצות הברית. הג'וינט, למשל, העניק ל"מוסר" 40 ליש"ט על כל יהודי שהוצא ממחנות הפליטים כאירופה.

משימותיו העיקריות של "המוסר" היו אלה:

- רכישת האניות, בתנאי שוק קשים.
- פריסת רשת של מדכזים בארצות השונות, מהן הגיעו המעפילים ו/או אורגנו האניות או הקבוצות שעמדו לצאת לדרך (בהעפלה היבשתית).
- שיפוץ האניות והכנתן לקליטת המעפילים.
- שכירת רכי-חובלים וימאים, שהיו מודעים למשימותיהם המסוכנות והבלתי-לגאליות.
- אספקת ציור, מזון, מים ודלק בהתאם למספר ימי ההפלגה.
- ריכוז המעפילים במקומות שנקבעו מראש, מיונם, קביעת קבוצות ותרגול עלייה על אנייה ונסיעה ממושכת בים.
- קיום רשת קשר אלוטרי, רשת "גדעון", בין התחנות השונות, בין הארץ לתחנות, אל האניות ומהן למרכזים השונים.
- קיום יחסים שוטפים וחשאיים עם שלטונות וגופים בארצות ששימשו כסיסים להעפלה.
- ייזום ועריכה של קורסים למקצועות הים, בהם אומנו אנשי הפלי"ם ומפקרי האניות.
- ניהול מערכת כספים מטועפת, העברת כספים מארץ לארץ, והכל בתנאי מחתרת.
- מעקב צמוד אחר סוכנים בריטים ואנשים או גופים שניסו להשיג מידע על פעילות "המוסר" או לפגוע בה.
- וזו, בוודאי, לא רשימה מלאה.

רכישת הספינות

עד למלחמת העולם השנייה, ואף בתחילתה, כשהפעילות הייתה עדיין נפרדת, עסקו גדומים שונים ברכישת ספינות, ולרוב הושגו כלי השיט בשכירות או בהכירה. מראשית פעילותו של "המוסר" הוא נכנס יותר ויותר לרכישת אניות, שכן היה סיכוי רב שאנייה

יצירה זו היא שיר הלל ל"בחודינו המצוינים" נוסח שנות ה-40 - אנשי הפלמ"ח והפעילים, שהורידו את המפעילים מהאניות אל החוף, וכרכרי המשורר, "נשאו את עמם עלי שכם".

"צבא ההעפלה" - המפעילים

משימות ההעפלה לא היו יכולות להתבצע אילולא שיתוף-פעולה פורה במיוחד בין ה"עולים" - המפעילים - לבין ה"מעלים", המארגנים לגופיהם ולסוגיהם השונים. נכונותם של המפעילים - בים, ביבשה ובאוויר - לקבל את מרות האחראים להם, בכל מצב ולקראת כל סיכון, מעוררת השתאות. שבטים שלמים של גברים, נשים, זקנים וילדים לרוב, הלכו באמון מלא אחרי קבוצה קטנה-למדי של אנשים צעירים, שהבטיחה להביאם לארץ המובטחת. היו רק מקרים מעטים של עימותים בין המארגנים לבין העולים.

התנאים, כמעט תמיד, היו קשים עד קשים מאוד. אבל דוב המפעילים היו למודי-סבל לאחר שנים של נרודים וחיים בתנאי לחץ - במחנות מעצר ומוות, ביערות, בגטאות, בדרכים ובמחנות העקורים במרכז אירופה. המסע לארץ-ישראל נדאה להם כשלב אחרון בדרך הביתה.

המארגנים למרו שיש להם על מי לסמוך. במקרים רבים הגיעו המפעילים בקבוצות מאורגנות של תנועות-נוער, ארגונים פוליטיים ו"קיבוצים" - חבורות שהתעתדו להקים בארץ יישובים משלהם. קבוצות אלה הוציאו מתוכן פעילים, שייצגו אותן בפני השליחים והמארגנים. המטרה המשותפת - להגיע לארץ-ישראל - איחדה את הכוחות. לאנשי "המוסד" שטיפלו בעולים, בעת שעשו דרכם אל האניות, היו הנחיות להיעזר בהם עד כמה שניתן. מתוכם נבחרו פעילים לחלוקת מזון, מים, לשמירה הסדר ולהתנגדות לכריטים בעת הצורך. המפעילים היו נכונים תמיד להיאבק על זכותם לעלות לארץ והם

לא היססו להתעמח עם החיילים הבריטים, אף שברור היה כי לתוקפיהם עריפות ברורה. מקרב המפעילים בלטו לא אחת מנהיגים מקומיים. כך היה בעת שהשיירות עשו דרכן לנמלי היציאה, ובמחנות קפריסין, וביתר שאת - בעת ההתנגדות לכריטים. בעת מסעם הכפוי של מפעילי "אקטורוס" מערבה, לעבר צרפת וגרמניה, הפך המפעיל מרכזי רוזמן בן ה-30, לדוכרם המוכר של כל המפעילים. הוא נאם בפניהם באניות הגידוש, בעת החנייה בפורט דה-בוק בדרום צרפת, ולקראת המאבק נגד הורדתם מספינות הגידוש בנמל המבדג שבגרמניה. בהמבדג הפנה אצבע מאשימה כלפי הבריטים: "אתם יכולים לכלוא אותנו מאחורי סורג. אתם יכולים להחזיק אותנו במחשכים, אך את אור השמש אין בכוחכם לכבות. השמש אינה בתחום שליטתכם. לא תוכלו לאנוס את ההיסטוריה. המחיר הוא לנו. העתיד הוא שלנו".

הניסיון הבריטי לעצור את הזרם האנושי הזה ולשים אותו חורשים ואף שנים מאחורי סורג ובריה במחנות מעצר בארץ ואף בחוץ לארץ (מאוריציוס, קפריסין) נכשל, משום שהמפעילים היו מוכנים לעמוד גם בתנאים קשים אלה, והבריטים - בכל המקרים - שחררו אותם בסופו של דבר. כמו שאמר רוזמן: המחיר הוא לנו.

גם בהעפלה היבשתית הפגינו העולים נחישות והיו מוכנים לסיכונים שרוב בני האדם אינם נתקלים בשכמותם. הוראות השליחים נתקבלו כתורה מסיני, אך הן לא היו מספיקות אילולא דבקות-במטרה של המפעילים. לעיתים היו אלה ילדים ממש.

משיחות עם מפעילים-לשעבר עולה פעם אחר פעם האמירה, שהם היו "חיילים במאבק העם לעצמאות", וכפי שכתב המשורר נתן אלתרמן, בבואו לסכם את האפופיאה הגדולה של מחנות קפריסין, עם שחרורם של אחרוני המפעילים: "וכבוד לאמה הנצחת / שאויב לא יראה אח גִּבְהָ!"

אנו מזידיים בצער וביגון כי

המעפיל האלמוני

שנהגיע ארצה באוית מעפילים. רגוב

זכר נרים על מזבח המגידות במלחמתנו על זכות העליה

דיישוב יכבר את זכר המדוש ע"י השחרותפוח בהליותו
שתצא מרובת בית הכנסת הירכי ברובת הגעור
החם יום שלישי, כא בשבת תשי"ז בשעה 10 לפנה"צ.

ברחובות שבהם תעמד הוליה - תסנינה המניחה

כאשר התקרבה האנייה "לנגב" לחוף קיסריה ב-9 בפברואר 1947, פתחו עליה הבריטים באש ונהרג מפעיל בשם הרברט לור. אך בעת שהאנייה הגיעה לחיסה לא נודע השם עדיין ומדעת האבל מדבדת על "המעפיל האלמוני". אניית

עלייה ד'

פדק נוסף, עלום למדי, במפעלי "המוסד לעלייה ב'" נקרא עלייה ד' - עלייה לארץ, כביכול ברישיונות שהנפיקו הבריטים, אלא שהרבה נעשה ללא ידיעתם, והרישיונות לא היו כשרים במיוחד.

במסגרת "המוסד" הוקמה מעבדה מיוחדת, שבה מומחים-לרוב ייצרו ושיחזרו כל מסמך, לרבות דרכונים ורישיונות עלייה חוקיים כביכול לארץ-ישראל. המסמכים האותנטיים הגיעו ממקורות שונים ומומחי "המוסד" התאימו אותם לעולים, שאי אפשר היה לשלוח אותם באניות מעפילים. למשל, אנשים שהיו חיוניים בארץ בתחילת מלחמת העצמאות. וכן מגויסי גה"ל שהיה צורך רחוף לשלחם לארץ.

על כמה מהשיטות סיפרה תמר אשל, לימים חברת כנסת: "הפכנו את העולים שהיו צורך לשלחם לארץ לתושבי ארץ-ישראל החוזרים עם ויזה G של ממשלת פלשתינה-א"י. את הדרכונים השגנו ממקורות שונים. שינינו פרטים ותמונות, מחקנו והוספנו. השתמשנו גם בדרכונים מזויפים שאותם התאמנו לצרכינו, והטבענו בהם ויזה בריטיות מבית-היוצר שלנו".

לרשות מומחי הזיופים והשינויים עמדה מעבדה משוכללת, שהייתה מסוגלת לייצר כל מסמך וחומת אפשריים. אנשיה השיגו בדרכים שונות ומשונות את שמותיהם והחתימותיהם של קונסולים בריטיים בעשרות מדינות, ואפילו את המספרים הסידוריים של האשרות המונפקות בקונסוליות הבריטיות על פני הגלובוס כולו. בעלי הרישיונות ה"מתודשים" נשלחו לארץ בנוסעים רגילים בהפלגות מסחריות. כמעט שלא קרה שדרכון או רישיון מבית-היוצר של "המוסד" נתגלה כנמל חיפה. בשנים שלפני קום המדינה הגיעו באמצעות עלייה ד' לארץ כ-8,500 עולים.

העושים במלאכה

מאות מאבשי ארץ-ישראל ורבים מיהודי מדינות אירופה, אמריקה, צפון ואפריקה והמזרח התיכון היו מעורבים במבצעי ההעפלה. לא ניתן למנות את כולם ונסתפק ברשימה חלקית:

אנשי "המוסד לעלייה ב'" וקודמיו מה"הגנה" וההתיישבות העוברת: שאול אביגור (מאירוב), יאני אכירוב, אהוד אכריאל, משה אגמי (אוורבוך), יצחק (אייק) אהרנוביץ', אריה לובה אליאב, יהודה ארזי, ג'ו בוקסנבאום, יהודה ברגינסקי, שמריה גוטמן, אפרים רקל, שייקה רז, וניה הדרי, שלמה הלל, יוסי הראל, בתריאל יפה, משה כרמיל, רב מגן, רוידקה נמרי, צבי נצר, אנצו סידני, עקיבא פיינשטיין, שמריה צמרת, מניה שוחט,

בן-חורין, אליהו גלזר, משה גלילי (קריבושיין), פאול הלר, ערי ז'בוטינסקי, יצחק ז'דו'בסקי, שלמה יעקובי, יוסף כצנלסון, הרמן סגל, אברהם סטבסקי, וילי פרל.

מארגני העפלה פרטית: כרוך קונפינו, ברתולד שטורפר.

חוהי, כאמור, רק רשימה חלקית.

1866533

מרדכי נאור

בִּים, ביבשה וגם באוויר
מבט חדש על ההעפלה

אניית המעפילים "אליהו גולומב" (1946). תמונה נדירה של האמן הנודע דוד דאלי, שבשנת 1968, במלאת 20 למדינה, צייר שורה של תמונות שהוקדשו ק לעצמאות של היישוב היהודי ולהקמת המדינה

וההוצאה מבקשים להודות לרשות השידור על מתן אישורה להוצאת הספר, במסגרת התוכנית "אקרמיה כאלף" בקול ישראל

הוצאה לאור: ספריית יהודה דקל
המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, תשע"ה-2015

הדבר [קיום המתנות] לטעמם, כפי שקולונל וויריקומב, המפקד הראשון של המתנות, אמר לי: זה איננו עיסוק לחייל. איני רוצה להיות סוהר של נשים וילדים".

אין פלא שקולונל וויריקומב ביקש להשתחרר מתפקידו לאחר תקופת כהונה קצרה. מחליפו, קולונל רנט, עשה ככל יכולתו לסייע לעצורים, ולאחר זמן-מה התפטר אף הוא. לאוב מספר על אירוע מביך מבחינתו של קולונל רנט, שהביא אותו לחשבון-נפש נוקב: "כמחנה 64, אחד ממתנות החורף, היו ילדים רבים ובחודשי הקיץ החמים הם היו צופים בים הסמוך בגעגועים. ביקשתי מקולונל רנט להדשות לילדים ללכת לרחוץ בים. הוא טען כי אינו יכול, מאחר וידיו כבולות. לא הסתפקתי בתשובה וביקשתי אותו שוב ושוב. בסופו של דבר הוא הסכים והילדים הודשו ללכת לשחות".

אלא שהקולונל ררש שלילדים יהיה ליווי צבאי כבד: לפני שיירת הילדים שצעדה לים נסע טנק שהמקלע שלו מטון לילדים, וכך היה גם במאסף: טנק נוסף, חמוש אף הוא, כיוון את נשקו אל הילדים מאחור. "הדבר נמשך כך יומיים, עד שהפך למגוחך", סיפר לאוב. "ילדים הם ילדים והחיילים, אולי חלקם אף אבות, נוכחו לדעת שמדובר בילדים ובמהרה רבים מהילדים 'רכבו' על הטנקים".

קולונל רנט הסיק את המסקנה המתבקשת, ובאמור התפטר אף הוא מפיקוד על מחנות המעפילים.

מה חשבה גולדה מאיר על הבריטים?

בסוף 1947 הגיעה מ"מ ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, גולדה מאירסון (מאיר), לביקור במחנה קפריסין. את אשר חשבה על המדיניות הבריטית באותה עת כלפי המעפילים ועל מבצעה בקפריסין, כתבה בספרה האוטוביוגרפי, "חיי":

איכני יודעת אם היה בוין [שר החוץ הבריטי] קצת מטורף, או רק אנטישמי, או שני אלה גם יחד. אני יודעת שהוא התעקש להציב את עוצמתה של הקיסרות הבריטית מול רצון היהודים לחיות, ובכך הוא לא רק גרם סבל רב לאנשים שכבר עבר עליהם סבל עצום, אלא גם כפה על אלפי חיילים ונולחים בריטיים תפקיד שבנודאי מילא אותם רגשי תיעוב. זכור לי שהסתכלתי בכמה מן האנגלים הצעירים ששמרו על מחנות המעצר בקפריסין - כשהייתי שם בעצמי ב-1947 - ושאלתי את עצמי איך הם מצליחים בכלל להשלים עם

6-10/11/47

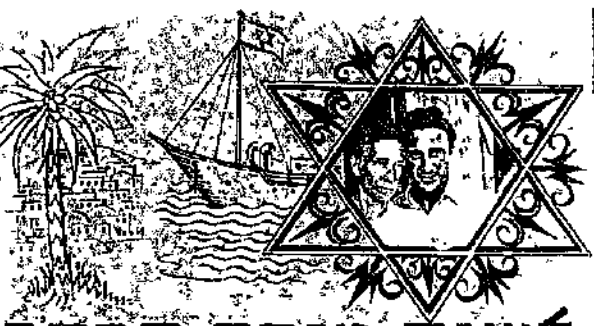
רק מפני שאנשים אלה אינם רואים לעצמם אפשרות להמשיך בחייהם בשום מקום חוץ מארץ-ישראל.

הסתכלתי בבחורים האנגלים הצעירים והנאים הללו והתמלאתי רחמים עליהם. בעל כורחי חשבתי שהם קורבנות הדיבוק של בוין. לא פחות מן האנשים, הנשים והטף שאליהם היו רוביהם מכוונים עכשיו יומם ולילה.

גם מושל האי, סר גודפרי קולינס, גילה יחס אהרר לעצורים וניסה להקל עליהם יור מאשר מצופה היה מאיש-רשות בריטי בכיר. הוא עזר להקים בית תינוקות משוכך באחד המחנות, שאליו הובאו כל אלה שנולדו בביה חולים בריטי. קורם להקמת הבני והחזקו והתינוקות בצריפים ואף באחוזים והרבר סיכן את חייהם.

הבריטים אף דאגו לטיפול שיניים חינם למעפילים וקרוב לוודאי שבוין לא הי מאושר אילו ידע על כך.

באופן כללי ניתן לומר, כי הבריטים בשטח, בקפריסין, היו אנושיים יותר מאט הפוליטיקאים והפקידים בלונדון ובירושלים (ראשי המנרט הבריטי). דבר זה בא לי ביטוי במיוחד לאחר הקמתה של מדינת ישראל.

לשנה טובה תכתבו קפריסין תש"ח - 1947/8

עם הפנים קרימה - "שנה טובה" מקפריסין, שנשלחה ערב ראש חשנה תש"ח

אולם, לא תמיד היו היחסים עם הבריטים תקינים. לא חסרו גם מאבקי ותקריות אדם. מספר פעמים הפגינו המעפילים ואף הכריזו על שביתות-רעו בהפגנות אלה היו הרוגים ופצועים. ההפגנות היו בדרך כלל על רקע צמצום מספ הדישיונות שהבריטים נתנו ובתקופה האחרונה - עצם העובדה שהמעפילים ל הורשו להשתחרר למרות סיום המנרט בארץ-ישראל, גרמה למתחים ולהתפרצויו ועם של העצורים.

ההכנות לשחרור עם סיום המנדט

בחודשים מרס-מאי 1948 נשמעו במחנות העצורים בקפריסין פעמי הגאולה. המעפילים, ואף שובניהם הבריטים, היו בטוחים שלא ירחק היום ושערי המחנות יפתחו. 25,000 העצורים החלו לתכנן את "מסיבות הסיום" שלהם והיו בטוחים שתוך ימים, לכל היותר שבועות, יגיעו כולם לארץ המובטחת.

מסיבות פורים תש"ח (מרס 1948) נחוגו בהתרוממות רוח וכל משתתפיהן אמרו לעצמם ולאחרים, ש"זהו פורים אחרון על אדמה זרה". לקראת חג הפסח הגיעה משלחת גדולה מארץ-ישראל, שכללה אישי-ציבור, עיתונאים ואמנים. להצלחה גדולה במיוחד זכו הזמרת שושנה דמארי והמלווה שלה, המלחין משה וילנסקי. השניים הופיעו כמעט מדי יום במשך שבוע, בכל מקום אפשרי במחנות המעפילים ושושנה דמארי שרה את שירי הזמר הנודעים והאהובים של הימים ההם.

השידים חשמלו ממש את המעפילים. "היא היפנטה אותנו", כתב אחד המעפילים בזיכרונותיו. שושנה שרה את להיטיה הגדולים שהיו מוכרים לכל מבוגר וילד בימים ההם, כגון "כלניות" ו"אני מצפת". הוא הפתיעה את העצורים כששרה גם ביידיש, את "צימוקים ושקדים" של אברהם גולדפדן ואת "א-ייוישע מאמע", אבל הכי קרע את לבם של מעפילי קפריסין השיר ששרה פעם אחר פעם - "הביתה", שידם של אהרון אשמן וירידיה אדמון שהיה מקובל מאוד או בארץ. בקפריסין הוא קיבל משמעות לגמרי שונה, כי בקריאה שלה הביתה היו גם משאלה וגם ציווי: עוד מעט אתם מצווים לעזוב את המחנות. ההרגשה הכללית כאפדיל 1948 הייתה, שכמאי כולם יבואו ארצה, ולכן אנשים עמדו או ישבו וככו בכל מקום שבו היא הופיעה.

שושנה דמארי שרה גם לאלפים וגם בפני בודדים, בחודי החולים. היא עצמה העידה שאלה היו מופעים חד-פעמיים מרגשים בצורה בלתי גלילה. חודשיים לאחר מכן הגיע למחנות מבקר חשוב נוסף - המשורר נתן אלתרמן. הוא שהה בקפריסין 10 ימים, נפגש עם עצורים, שליחים מהארץ ואנשי הג'וינט. את התרשמויותיו כתב בפנקסו והם שימשו אותו בשנים הבאות כבתיכתו.

תשעה חודשים מיותרים

לכאורה, עם הפיני הכדיטי מארץ-ישראל והפסקת הציד על אניות שנשאו עולים לארץ-ישראל (מ-14 במאי 1948 - מדינת ישראל) - סיימו מחנות המעצר בקפריסין את תפקידם. הבריטים אף הוריעו רשמית, שעם תום המנדט ישוחררו העצורים. אלא שעד מהרה הם שינו את דעתם. הרב היה קשור לעמדתו הקשה של שר חוץ

בגלל קשיים ארגוניים וחשש מתקיפות אוויריות של האניות שיסיעו את המשוחררים ארצה, נדחה פינני המחנות דווקא על-ידי הצד הישראלי. עיכוב זה התגלה, בדיעבד, כגורלי. המדינה שקמה ב-14 במאי 1948 התקשתה לאבטח את הספינות, בעוד שהמצרים הודיעו, שבמסגרת מלחמתם נגד "הישות הציונית", הם לא יססו לפגוע בכל מי שיבקש לסייע לה - בכוח אדם, בנשק ובציוד, לרבות באניות שיעשו דרכן לנמלי הארץ. ניסיון לפנות לבריטים בבקשה שהם יאבטחו את האניות שיסיעו את משוחררי קפריסין לארץ - נתקל בסירוב צפוי.

בסוף מאי 1948 הכריזה מועצת הכיטחון של האו"ם על הפסקת-אש בארץ-ישראל (שנכנסה לתוקפה ב-11 ביוני) ושוהתאם לה, שום צד - ישראל הצעירה ומדינות ערב - לא ירשה לחזק את כוחותיו. מתוך האו"ם, הודח השבדי פולקט. בכנודט, נתן לכך פירוש משלו: העלייה היהודית לארץ לא תוכל לכלול אנשים בגיל הגיוס.

הבריטים מיהרו לקפוץ על העגלה והודיעו כי לא יתירו לאנשים בגיל צבא הנמצאים במחנות קפריסין - להשתחרר ולעלות לישראל. כל השאר, ילדים, נשים, נערים וגברים מעל גיל 45 - הופשיים לצאת.

מדינת ישראל הרכה נאלצה לקבל את הדין. החל מראשית יולי 1948 החלה יציאת "הבלתי לוחמים". רבים מהגברים בגיל הגיוס עשו בל מאמץ להערים על המבדקים בשער היציאה - וניסו להראות צעירים יותר או מבוגרים יותר. לעיתים אף הצליחו, אך לרוב נתגלו והוחזרו למחנות.

בחודשים יולי - ספטמבר 1948 עלו ארצה מקפריסין יותר מ-12 אלף נפש. למעלה מעשרת אלפים החזקו על-ידי הבריטים בתנאי שבי עד תחילת 1949. היו ביניהם יותר מ-7,000 גברים, 2,500 נשים - לרוב נשות הגברים הנזכרים וכמה מאות ילדים.

כשלהי 1948 ובתחילת 1949 היו העצורים מתוסכלים במיוחד. הם ישבו שבועות וחודשים מבלי שנראה סיכוי לשחרורם. הגיעו הרברים לידי כך שפרץ "מרד" נגד השליחים ועוכדי הג'וינט, שלדעת המעפילים לא טיפלו בהם כהלכה. העצורים אף תפסו את אחד השליחים הבכירים ואיימו להעמידו לדין. לבסוף, בעקבות התערבות של אנשי "שירות המגוינים", רגיעו הרוחות.

ב-18 בינואר 1949 הודיע שר החוץ הבריטי, בוויין, על שחרור קרוב של כל העצורים בקפריסין. הוא נימק זאת בהתקדמות השיחות לשכיתת-נשק שנערכו באותה עת בין ישראל למצרים באי דורוס. בוויין הברית, כי בריטניה רגלה תמיד בהשגת הסדר בדרך של משא-ומתן ולאחד השיפור שחל בעמדות הצדדים הלוחמים, וסיום למעשה של הלחימה בארץ-ישראל, נראה לו שהגיעה העת לשחרר את עצורי קפריסין.

עתה לא עיכב דבר את שחרור העצורים ותוך כשלושה שבועות הגיעו כולם לחוף מדינת ישראל במבצע שנשא את השם "פרות". בשש הפלגות של האניות "עצמאות" (היא "פאן קרסנט" בעבר) ו"גלילה" הוסעו לארץ עד ה-10 בפברואר 1949 - קרוב ל-10,300

15.12.48

הנוכחות של 841 מעפילים מצפון אפריקה (4%), שהגיעו בשתי אניות. לאחר הגעת ה"פאנים" השתנו הנתונים. אל המקום הראשון עלתה רומניה, וגם בולגריה קיבלה ייצוג.

במפקד שנערך בסוף אוקטובר 1947, נמצא כי כמעט כל המעפילים הצהירו על השתייכות מפלגתית, כשבראש מובילה מפא"י (אם כי בשיעור נמוך מההישגים האלקטורליים שלה בארץ), ואחריה בויקפים רומים למדי - השומר הצעיר, דרור (הקיבוץ המאוחד), העובד הציוני והמזרחי. לבית"ר ולאגודת ישראל הייתה נוכחות נמוכה יותר.

במרס 1948, סמוך להקמת המדינה, הועסקו כ-7,000 מיושבי המחנות בעבודות שונות. 2,400 מהם עבדו בשירותי המחנות, כ-300 בחינוך ו-3,000 בבתי מלאכה (ציבוריים ופרטיים).

במחנות, כאמור לעיל, היו חיים חברתיים ותרבותיים תוססים. זה כלל גם חתונות רבות. ב-1947 נערכו 124 חתונות, ממוצע של חתונה כל שלושה ימים. בשלושת החודשים הראשונים של 1948, לאחר שהגיעו למעלה מ-15 אלף נוסעי ה"פאנים", עלה הממוצע ל-7 חתונות ביום, ובסך הכל 548 חתונות.

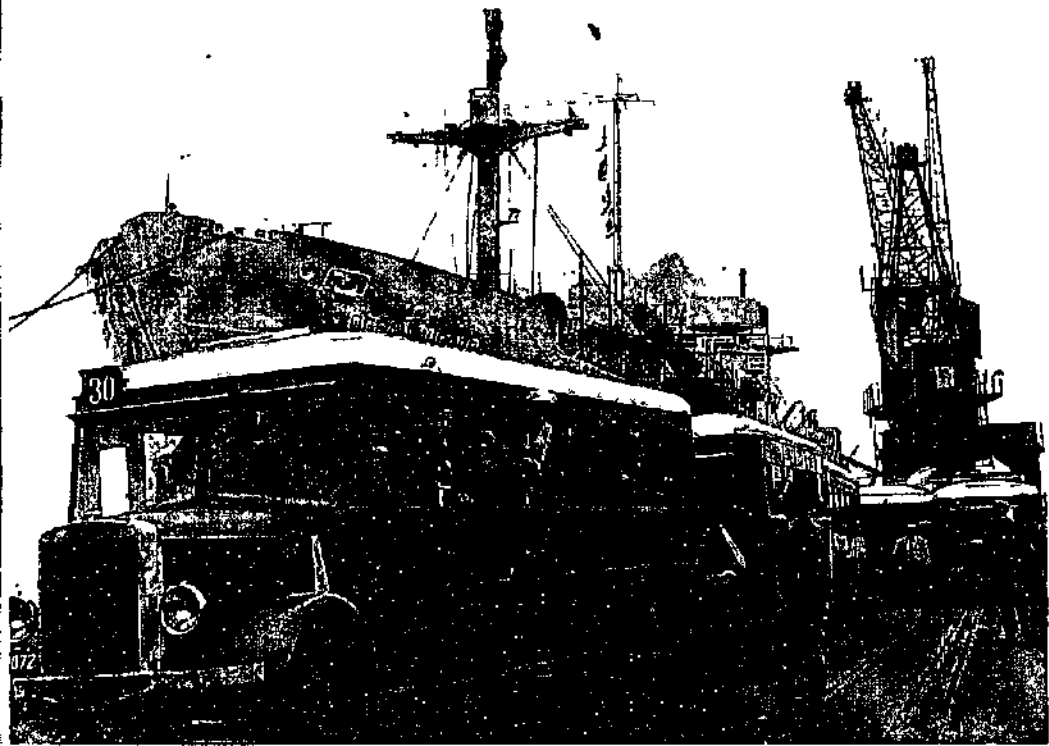
נעילת השער. הקצין הבריטי מיטלנר, שגילה יחס אוהר למעפילים, נועל את שער המחנה האחרון שבו שהו המעפילים, 10 בפברואר 1949

דומה שהכל נשמו לרווחה עם סגירת המחנות: העצורים ששוחררו, הבריטים והקפריסאים. ראש עיריית פמגוסטה קיים ערב המסע האחרון מפגש מרגש עם נציגי המשוחררים שהגיעו ללשכתו עם ראשי השליחים, נציגים מישראל ואנשי הג'וינט. ממשלת ישראל העניקה לעיר פמגוסטה שי מיוחד: תקציב להקמת גן עירוני ומגרש משחקים.

כמה נתונים סטטיסטיים

רוד שער, בספרו "גירוש קפריסין, 1946-1949", מעמיד לרשותנו שורה של נתונים סטטיסטיים מאלפים על עצורי המחנות בקפריסין. כך למשל, אנו לומדים כי מבין 66 ההפלגות לארץ שהיו בינ השנים 1945 ל-1948, מעפילי 39 מהאניות גורשו לקפריסין. לאי הגיעו כ-50 אלף מעפילים ונולדו בו 2,200 ילדים. במחנות היו מאלפים בודדים בחזילה, ער לשיא של למעלה מ-30 אלף בחורף 1948.

אשר למוצאם של העולים: ב-30 באוקטובר 1947 נמנו במחנות 17,625 נפש. למעלה מ-43% מהם (7,655) היו יוצאי רוסיה, פולין והארצות הכלטיות; הקבוצה הגדולה ביותר הונגריה (כ-13%) על מועד עליית הנוסע חתמו וחתמה

1866533

מרדכי נאור

בָּיִם, ביבשה וגם באוויר

מבט חדש על ההעפלה

אניית המעפילים "אליהו גולומב" (1946). תמונה נדירה של האמן הנודע דוד דאלי, שבשנת 1968, במלאות 20 למדינה, צייר שורה של תמונות שהוקדשו ק לעצמאות של היישוב היהודי ולהקמת המדינה

וההוצאה מבקשים להודות לרשות השידור על מתן אישורה להוצאת הספר, במסגרת התוכנית "אקדמיה באלף" בקול ישראל

הוצאה לאור: ספריית יהודה דקל
המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, תשע"ה-2015

ידים. עד מלחמת העולם השנייה נסו רוב המעפילים מאירופה הצועדת לקראת שואה. מלחמה ובעיקר אחריה מרובה היה בניצולים, שרדי שואה ואנשים שאיברו את כל זרביהם. גם העולים ממזרח, במסגרת העלייה היבשתית, היו מוכנים לכל סיכון כדי הגיע לארץ-ישראל.
כדאי לזכור נקודה זו בבואנו לעסוק בהעפלה על כל סוגיה ומרכיביה.

איך זה התחיל?

לאחר ההקדמות וההערות מן הראוי לעבור להעפלה עצמה. כאמור לעיל, זו נמשכה מעט 14 שנה, מיולי 1934 עד הקמת המדינה במאי 1948 (והייתה גם תוספת זמן - ועל כך בהמשך). תקופה זו מתחלקת לשלושה פרקי-משנה: הפרק הראשון נמשך חמש שנים (1934-1939); הפרק השני ארכו בשש שנים (1939-1945); ואילו הפרק השלישי הוא קצר ביותר, פחות משלוש שנים (1945-1948) - ועם זאת הוא ה"עמוס" ביותר - הן מבחינת האיירועים שהיו בו והן מבחינה מספרית. בתקופה זו העפילו ארצה בשני שלישים וכלל המעפילים.

בתחילת ימי ההעפלה המאודגנת, ב-1934, מטה היישוב היהודי בארץ-ישראל 300 אלף איש. עד 1948 הוא הכפיל את עצמו. מתוך 300 אלף הנוספים, במעט 40 אחוזים הגיעו בדרך ההעפלה, וזה נתון מפתיע מאוד. קשה להעלות על הדעת מה היה קורה בארץ וביישוב היהודי במלחמת העצמאות ללא אותם 120 אלף, שרכיבים מהם היו צעירים לחמטים. על כך לא חמיו נותנים את הדעת כשבאים לסכם את מפעל ההעפלה. זה חומר מעניין למחשבה.

כשנמצאים לרוח בהעפלה כראשיתה נתקלים בשאלה לא פשוטה: מדוע היא התחילה ורקא ב-1934? מי שמכיר את תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל יכול אפילו להתפלא, שכן היו אלה שנים של עלייה גדולה ברשות הבריטים. הבה ניתן למספרים לומר את הברם: בשנים 1933 עד 1935, כלומר תקופה של שלוש שנים, הגיעו לארץ כ-150 אלף אלף עולים ברשוח, וזכר שלא היה מעולם. מתחילת ימי המנדט עד 1932 (כולל) עלו ברשות הבריטים 130 אלף נפש, ומרוכז בהקופה של 13 שנים. כפי שנכתב, בשלוש השנים הבאות עלו 150 אלף! זאת הייתה עלייה המונית ממש.

מאליה עולה השאלה: למה התחילה באותה תקופה גאות של העלייה ברשות ההעפלה, שהיא עקפת השלטונות, ורקא בעת שהם העמידו לרשות העולים רישיונות כה דבימו מתברר שכמות הרישיונות הייתה גדולה, אבל לא מספיקה, כי הוריש להיקף רישיונות גדול בודכה לא נענתה על-ידי הבריטים. צריך לזכור, שאלה כבר ימי היטלר באירופה וענו שחור ביטה את היבשת. אלפים ורבבות של יהודים הגיעו למסקנה שהם מוכרחים לעזוב את אירופה. כל המדינות בעולם היו סגורות בפניהם ורק ארץ-ישראל המנדטורית נענתה ללחץ היהודי הזה כאופן חלקי.

רצו להגיע לכאן צינים, וזה ברור. אך הגיעו, ורצו להגיע, גם הרבה לא-צינים שהיו מוכנים לנסוע לכל מקום, לרבות לארץ-ישראל. אולי ייקלטו כאן, ואם לא, כעזיר הקרוב או הרחוק ייסעו למקום אחר. אבל השערים היו נעולים-בחלקם, למרות מראית העין (האמיתית) של עלייה המתית. הבריטים הקציבו מדי חצי שנה מכסה של רישיונות ("שרידל" בלשון העם, מן המקור האנגלי - Schedule, רשימה) והקומץ, אף שהיה גדול, לא השביע את הארי.

לפי חוקי המנדט, מי שהיה לו כסף נכנס לארץ באופן חופשי. אבל אנשים כאלה היו מעטים. מי שלא היה לו כסף עמד בתור ועל מוסדות היישוב היה להוכיח שיש מספיק עבודה ותנאי-ידוד ומחיה לכל הבאים ולא לה שמתוכננים לבוא. היו הרבה יותר מרעמרים ממספר רישיונות העלייה אפילו בתקופת הגאות של 1933-1935.

נכון שבוער זה לא היה כך. בתחילת שנת ה-20 השמיע ד"ר חיים וייצמן את קריאתו הנואשת: "עם ישראל - איכה?!", שכן הארץ המזוינה לעולים רבים - והם לא באו. צריך לזכור שאנו אמריקה עוד הייתה פתוחה להגירה יהודית וב-1924 ננעלו שעריה. וגם היטלר עוד לא איים על היהודים. במוציאת הראשונה של שנות ה-30 התמנה השתתה. ארץ-ישראל הייתה המקום שקלט את מספר היהודים וגדול ביותר, ורכה יותר מאשר ארצות הברית. וכאמור, הלחץ להיכנס היה מתמיד וגדול משנה לשנה.

זה היה הרקע לצמחתו של מפעל ההעפלה בראשיתו. קמו אנשים שאמרו: אם לא נרתיים לנו מספיק רישיונות, נמצא דרך לעקוף את האיסורים תפרוץ פנימה. געפיל אל ארץ-החפץ הזאת.

מתחילת שנות ה-30 נשמעו יותר ויותר קולות שתבצעו לעקוף את מערכת הרישוי הבריטית. אחד מהראשונים היה זאב ז'בוטינסקי, שב-1932 כתב:

...לא תהיה בכך נחמה, אף אם יינתנו השנה, או בשנה הבאה, מספר אלפי סרטיפיקטים (רישיונות עלייה), מכיוון שעכשיו נתברר כבר למעלה מכל ספק, ששליטיה של ארץ-ישראל לא יאפשרו עלייה בממדים מתקבלים על הדעת... אילו הייתי צעיר, הייתי לועג לוחיות שלהם ולא יסורים שלהם... כל פעולה נגד חוקיו של שלטון זה הוא צו המוסר. בכל מקום הניתן לפגיעה, בכל הזדמנות שאפשר לצפצף עליהם, יש למרר ולעשות זאת למען לא יהיה מאוחר...

באותן שנים הבריטים הם שאישד את מבסות העלייה וככל הנושאים של חלוקת הרישיונות טיפלה הסוכנות היהודית. זה לא היה עניין פשוט: היו לחצים וטענות על העדפות וקפוחים, שלא לדבר על כך שמגזר שלם לא זכה לקבל את החלק שלדעתו הגיע לו. הכוונה היא לתנועה הריביוניסטית בהנהגת זאב ז'בוטינסקי, שפרשה מההסתדרות הצינית ומשום כך לא נכללה במבסות של הסוכנות היהודית. הלחץ מלמטה, של "מסרבי עלייה" שלא קיבלו רישיונות-עלייה מכל טיבה שהיא,

מר באירופה הכבושה, אך בראייה היסטורית זה היה היקף זעיר ממש. למרות שנעשו מאמצים מרובים להביא יותר, אלה היו התוצאות.

ראשיתו של גל חרש

ב-8 במאי 1945 הגיעה לסיומה המלחמה באירופה. גרמניה הנאצית הוכרעה וביקשה כניעה. העולם החופשי ניצח ותגג. דק עם אתר, מקרב המנצחים דווקא, היה שרר בצעד ובאבל: העם היהודי. שישה מיליון מבניו נדחפו בשואה ושום ניצחון לא יכול היה להחזירם.

ביישוב היהודי בארץ-ישראל הופנו העיניים אל העזיר. המשורר נתן אלתרמן, שליווה, אח אידועי הזמן בשיריו האקטואליים במרוורו "הטור השביעי", כתב ב-11 במאי, שלושה ימים לאחר יום הניצחון, שיר נמרטיט: "ואם יהיה צורך - לבדנו!" הוא נעזר בקריקטורה שלוהצייר ריוחד לאו, ב-1940. בשעה שרק בריטניה נשארה לעמוד מול האויב הנאצי, שבה נראה חייל, ניצב על אי מלב ים סוער, בידו האחת רובה וכיד השנייה רימון יר. ההסבר לאיור היה: Alone. Very well. (בתרגום חופשי: אם צריך, לבד).

אלתרמן כתב, על מה שצפוי ליישוב היהודי בארץ: "אנחנו נלחם בינות העננים, במדבריות וים / נמשיך את מלחמתנו. / ואם יהיה צורך - שנים על שנים! / ואם יהיה צורך - לבדנו!"

ואכן, כפי שנכתב בשיר, המלחמה בים התחרשה. באוגוסט 1945, כשהתברר כי על אף חילופי השלטון בבריטניה הבריטים נהכוונים להמשיך במדיניות "הספר הלבן", להצר את צעדיו של היישוב ולצמצם את העלייה, החלה תקופת "ההעפלה הגדולה" והגיעו יותר מפי שניים מעפילים מאשר בשתי התקופות הקודמות. בסך הכל העפילו בשנים 1945-1948 כ-80 אלף מעפילים. כ-70 אלף הגיעו באניות מעפילים ועוד כ-8,600-9,000 במה שנקרא או "עלייה ר" - עלייה לארץ אמנם ברשוח אבל למעשה עם רישיונות מזויפים. בסך הכל היו בשלוש השנים האמהרות 66 הפלגות, כלומר בממצע יוחר מ-20 הפלגות בשנה, בכל סוגי האניות - מקטנות מאוד ועד גדולות מאוד.

במקביל נמשכה העלייה היבשתיית - בעיקר מעידאק וסוריה.

תנועת "הכריחה"

אם את "ההעפלה הגדולה" בשנים שבין סיום מלחמת העולם השנייה להקמת המדינה אפשר להמשיך לבניין דב-קומות ומלא פעילות, אין ספק כי בקומה הראשונה

אשר להעפלה הימית, היא חרשה במרס 1944. תוך כשלושת-רבעי שנה הפליגו מרומניה ומבולגריה 10 אניות. אחת ("מפקודה") טבעה ותשע הגיעו עד לנמל איסטנבול, ומשם הועברו המעפילים ביבשה - דרך טורקיה, סוריה ולבנון - לארץ-ישראל. הם צוידו בדשיותת-עלייה ממשלתיים מתוך מכסת "הספר הלבן".

הבאתם של מעפילים, אלה התאפשרה בשל שתי סיבות: א. באיסטנבול פעל מאז 1942 "ועד ההצלה", שהיה מודכב מנציגים של גופים וארגונים, לרבות "המוסד לעלייה ב" התנועה הדכיוניסטיית. הם יצרו בודכים-לא-דרכים קשדים עם המדינות הכבושות על-ידי הנאצים, או הנמצאות בהשפעתם, וכמיותר עם רומניה ובולגריה. ככל שגבר כוחו של הצבא הארום הסובייטי והוא כבש שטחים ממזרח אירופה, כן נפתחו אפשרויות לפעולות של "אתר המלחמה". ב. רומניה ובולגריה, שבהן היו נמלי יציאה לאניות מעפילים, הבינו כי סיוע לפליטים יהודים מהווה סג של "כישוח" לימים שלאחר המלחמה, והן אפשרו הפלגות של אניות עוד לפני סיומה של מלחמת העולם השנייה. כך הגיעו לאיסטנבול למעלה מ-4,000 יהודים, שהמשיכו בדרכם לארץ-ישראל.

הגדולה כאניות הגל הזה של ההעפלה הייתה "טאורוס" שיצאה מנמל קונסטנצה בנובמבר 1944, כשעל סיפונה למעלה מ-900 נפש. ביניהם היו גם כמה מראשי הפרטיזנים במזרח אירופה, שהצליחו להגיע לרומניה בשלבים האחרונים של המלחמה. דכ פעולות הארגון והמשלוח של "אניות 1944" נעשו על-ידי "המוסד לעלייה ב". ברומניה נוצר שיתוף-פעולה בלתי שגרתי בין משה אוחבוך (אגמי), נציג "המוסד", לבין יוסף קלארצו, נציג התנועה הדכיוניסטיית.

מאז טביעתה (למעשה - הטבעתה) של "סטרומה" יצאו מתמונת ההעפלה אנשי התנועה הדכיוניסטיית והפעילים הפרטיים ונתר דק "המוסד לעלייה ב". הוא פעל יחיד כשטח ער להקמת המדינה. התנועה הדכיוניסטיית ארגנה בשנים הבאות רק אניות-מעפילים אהת, כשנת 1947.

לקראת סיומה של שנת 1944, בעוד היהודים בבולגריה וברומניה מתחילים להתאושש מימי האימים שעברו עליהם, הגיע לביקור בבולגריה דוד בן-גוריון, ירד הנחלת הסוכנות היהודית. הוא שמע מאנשי "המוסד" על תוכניות ההעפלה שלהם, וזכה לכבוד-מלכים מטעם המשטר החרש בבולגריה, שהוקם רק חודשים ספורים לפני כן, לאחר שהרוסים כבשו את בולגריה. בן-גוריון היה המנוחג הוד הראשון שהגיע לביקור בבולגריה החרשה והכל - שדים, גנרלים ופשוטי עם - התייחסו אליו בהתאם.

ביקור מרגש היה לבן-גוריון במתקן בשם יוף-בונאר, בו רוכזו מאות ניצולים יהודים, חסרי כל. ביניהם ילדים רבים, שרובם היו יתפים. בן-גוריון התרגש מאוד והבטיח לשלוח לניצולים, ובעיקר לילדים, נעליים מארץ-ישראל. לאחר מכן אמר למלווהו, אהוד אבריאלי: "אולי מוטב שננסה להביא את הרגליים אל הנעליים [בארץ-ישראל]...".

כסיכום, תקופת מלחמת העולם השנייה הייתה "דוה" מאוד מבחינת היקפה של ההעפלה - רק 16,500 עולים הגיעו ארצה בשנים אלה. נכון שכל אהוד מהם ניצל מטרל

צילום
המוסד לעלייה ב

התמקמה "הבריחה". אילולא "הבריחה" באירופה, לא הייתה ההעפלה מקבלת את הממדים שקיבלה.

"הבריחה" הייתה תנועת המתים שנעו כדרכי אירופה החרבות לאחר המלחמה. בהחלפה הפעולה הייתה ספונטנית. פרטיזנים, לוחמי הגטאות וניצולי שואה לא רצו לחיות במזרח אירופה, וזאת משני טעמים. א. כי שם דרגו את כל קרוביהם ולא אחת נותרו שניים מעיר ואחד ממשפחה. ב. כשהגיעו השרידים האלה למקומות שבהם גרו, התברר להם שהמקומיים בפולין ובמקומות אחרים השתלטו על רכושם ואיימו עליהם ברצח אם לא יסתלקו. לא אחת גם דרגו את ניצולי השואה, כפי שקרה בעיר קיילצה בסולין ב-1946. המסקנה הייתה פשוטה: יש למהר ולעזוב את גיא ההריגה ולנוע ממזרח אירופה למערב ולרומה. גרמניה ואוסטריה היו כבושות או על ידי צבאות הכרית, והוקמו בהן מנזרות פליטים. זה התחיל בעשרות אלפים הגיע למאות אלפים.

כני נוער. כדרכי "הבריחה" באירופה כשהמגמה היא להגיע לנמלי היציאה של אניות המעפילים

הפרטיזנים, כוגרי תנועות הנוער הציוניות ושליחים מארץ-ישראל עמדו בראש המפעל הגדול הזה. חיילי היחידות הצבאיות הארצישראליות הצבא הבריטי, ובעיקר אנשי יחידות התובלה החז"ל (הבריגדה היהודית), סיפקו כשלבנים הרפתקניים את האמצעים הלוגיסטיים, לדרכות אמצעי הסעה, מזון ואוהלים. ממשלות וארגונים ממשלתיים בארצות מוצא אירופה, וכיריעת הממשל הסובייטי, העניקו הקלות ואף אמצעים. ממשלת צ'כוסלובקיה, למשל, העמידה ללא תשלום רכבת יומית, שהוכילה פליטים יהודים מגבול פולין לאוסטריה. את עלות האוכל, הביגוד ואמצעים נוספים העמיד הג'וינט, ארגון הסיוע של יהדות ארצות הכרית.

בין המוני היהודים שנעו בנתיבי "הבריחה" היו גם אלפים של ילדים שנאספו על-ידי פעילי "הבריחה" ממגורים ומבתים פרטיים.

לאחר שרוב החיילים הארצישראלים בצבא הבריטי השתחררו (יותר מ-100 מהם נשארו באירופה כדי להמשיך ולטפל בשרידי השואה), קיבל על עצמו "המוסד לעלייה ב" את הטיפול ב"בריחה". המגמה הייתה להביא את האלפים והרכבות לנמלים כדרום

אירופה וכיום השחור, כדי להסיעם משם לארץ-ישראל - באניה מעפילים.

מפעל "הבריחה" טיפל בארבע שנתיו (1944-1948) בכ-300 אלף יהודים. חלק קטן מ"הבורחים" קיבלו רישיונות-עלייה לארץ-ישראל. הרוכ הגדול הפליג ב"צי הצללים", כפי שנתגה היה לעיתים לכנות את הספינות החשאיות של "המוסד", שחתרו לעבר ארץ-ישראל. הם עשו זאת באניות זעירות, למעשה סירות גדולות, ובאניות ענק. אביית המעפילים הראשונה בזקופה האחרונה של ההעפלה, "דלין", הביאה באוגוסט 1945 35 מעפילים. בסוף 1947, אחרי פחות משנתיים וחצי, הפליגו ארצה שתי האניות הגדולות ביותר בקורות ההעפלה, ה"פאגוס", שבכל אחת מהן היו יותר מ-7,500 נפש, היקף שלא ייאמן בגודלו.

השנה הראשונה: אוגוסט 1945 - אוגוסט 1946

בשנה זו הגיעו לתופי הארץ 24 אניות מעפילים, שכולן אודגנו, צרדו ושלחו על ידי "המוסד לעלייה ב". הן הביאו כ-14 אלף מעפילים. הצוותים שלהן היו מורכבים מימאים זרים ומיותר אנשי פלי"ם - מפקדי אניות, קברניטים, ימאים ו"גורענים" (מפעילי רשת הקשר של עלייה ב). השילוב הזה של "המוסד" והפלי"ם, אף שלא הסר חיכוכים, הביא את מפעל ההעפלה להישגים גדולים.

תחילה הגיעו אניות קטנות, שכל אחת מהן נשאה בין מספר עשרות למאות בודדות. היקפן הצנוע של האניות, יחד עם העובדה שהבריטים סרם התארגנו מבחינה ימית ומודיעינית, הכיאו לכך שכל הספינות הגיעו לתופי הארץ והודירו את נוסעיהן. רק באנייה השביעית, "ברל כצנלסון", הופיעו הבריטים לקראת סוף ההודרה, ולברו כמה מאנשי הצוות. "ברל כצנלסון" יוחרה בעור נקודה: מהפלגה זו ואילך, כל אנית המעפילים קיבלו שמות עבריים - של מנהיגים, יישובים ואתרים בארץ ומנותים סמליים, כגון "המעפיל האלמתי", "לא תפחירונו", "עצמאות" ו"קיבוץ גלויות".

הבריטים הידקו את המצור על תופי הארץ ורק ספינות בודדות הצליחו לפרוץ אותו. עם זאת הוכרר, כי גם אנייה שנתפסת עושה שירות גדול למאבק להקמת המדינה. בשנה זו, המעפילים שנתפסו הועברו למחנה המעפילים בעתלית (עליו יסופר בהרחבה בפרק 5), החזקו בו תקופות קצרות, ולעיתים גם ארוכות ושחזרו, כאשר הופשרו למענם רישיונות-עלייה. המאבק לעלייה התבטא גם בכך, שהמעפילים באניות שנלכדו תללו להיאבק נגד לוכדיהם וההעפלה נתפסה יותר ויותר כמרכיב מרכזי במאבק היישוב נגד הבריטים.

המאבק ורג לעיתים מגבולות הארץ. כך היה באפריל 1946, בשאניית מעפילים נעצדה על-ידי השלטונות האיטלקיים, בלחץ הבריטים, כנמל לה-ספציה ואנשיה הבריזו על שביחת-רעב, עד שיורשה להם לעלות לארץ. על מאבקם של מעפילי לה-ספציה, כפי שכונו 1,014 שירידי השואה האלה, מסופר בהרחבה בפרק הבא של ספר זה. בשנת 1946 החלו להגיע אניות גדולות שהביאו אלפי מעפילים בכל הפלגה. כך,

הודעת ממשלת בריטניה על גירוש "בלתי לגאליים" לקפריסין

(13 באוגוסט 1946)

שום ארץ בעולם לא הייתה ידירה טובה יותר ועקבית יותר לעם היהודי מאשר בריטניה. ככל מקום שיהודים נרדפו, נשמע קולה של בריטניה במחאה. ובכל מקום אפשרי היא גם פעלה למענם.

כאשר הם נרדפו על-ידי היטלר, העם הבריטי לא רק מחה בתקיפות; הוא גם קלט מספר גדול של יהודים שניצלו מהכרבריות הנאצית בארצנו. בזמן המלחמה, בעת שאורחינו היו זקוקים למחסה ואספקה, 200,000 פליטים נקלטו בבריטניה, אתו גדול מהם יהודים.

תחת שלטון המנדט הבריטי בארץ-ישראל [במקור Palestine], 400,000 יהודים התיישבו בארץ והקימו קהילה גדולה. בעת שזו הייתה מאוימת על-ידי פלישה נאצית - איום נורא ליהודי ארץ-ישראל - הצבא הבריטי מנע אפשרות שכזו. ליהודי הארץ הוענק נשק להגנה עצמית ולשם מלחמה משותפת במאבק המשותף [נגד הנאצים]. בבריטניה לא היו פוגרומים ויהודים נהנו תמיד מזכויות אורח מלאות.

זה הצד שלנו וכנגדו נערכות התקפות מרות ובלתי צודקות על כוחותינו ואנשינו בארץ-ישראל על-ידי רבים - אם כי לא כל היישוב. בהתקפות אלה חיילים בריטיים הממלאים את חובתם, נהרגים, נפצעים ותחטפים. לא בקרב גלוי אלא במארב, ואפילו בעת שהם מאושפזים. יתר על כן, עובדי מדינה, המשרתים את הציבור גם אזרחים תמימים ועוברי אורח הם קורבנות של ההתקפות הנפשעות האלה.

על רקע זה, ממשלת הוד מלכותו החליטה לטפל בבעיית ההגירה הכלתית-לגאלית של יהודים לארץ-ישראל, אשר עלולה לגרום למלחמת אזרחים ולזעזועים בממשל המקומי... מונעת על-ידי אהדה לפליטים היהודים באירופה, התירה ממשלת הוד מלכותו עד כה למהגרים כלי-לגאליים לעלות על אדמת הארץ, למרות שהדבר גרם לקשיים ולסיבוכים לשלטונות הן מבחינת מסכות ההגירה והן בשל הצורך לעצור את חסרי הדישיונות.

מדיניות זו של סובלנות, אנושיות והבלגה נוצלה על-ידי משגריהם של הפליטים כאות של חולשה והם הגבירו את שיגור הכלתית-לגאליים. [לאחר העלאת סיבות נוספות לאי-הסכמת הממשלה להמשך המצב הקיים]... לכן, אי-לגאליים שיגיעו לארץ-ישראל יסעו לקפריסין או למקומות אחרים וישוכנו במחנות עד שתתקבל החלטה סופית ביחס לעתידם...

למשל, על האנייה "מקס נורדאו" שהגיעה במאי 1946 היו 1,666 מעפילים ובאנייה "הגנה" שהגיעה ביולי נמנו 2,678. אניות ובהן 900 או 1,200 היו חזית נפרץ. הבריטים עשו ככל יכולתם לבלום את השיטפון האנושי הזה שאיים, לדעתם, על הסדר ושלטון החוק בארץ-ישראל. הכל ירע, והבריטים לא הסתירו זאת, שבראש וראשונה הם חוששים מתגובה עוינת לעלייה היהודית, ולכן הם נוקטים בצעדים נמרצים כדי לבלמה. הם הפעילו אניות מלחמה, ספינות משטרה, מטוסים, סוככים כנמלי היציאה ואף הקימו תחנות דראר (מכ"ם), כדי לאתר את האניות בדרך לארץ. את ההעפלה המאגדרת באותה עת יש גם לראות על רקע מאבקו של היישוב נגד הבריטים. בסוף 1945 ובמחצית הראשונה של 1946 פעלה "תנועת המרי העברי" - שילוב-כוחות של ה"הגנה", אצ"ל ולח"י. פעולות המרשות נגד הבריטים נערכו לעיתים קרובות ומאמץ ההעפלה השתלב היטב במאבק הכללי.

כשמחנה עתלית "התפרץ" מעורף מעפילים שהועברו אליו, חיפשו הכדיטים פתרון שיענה על שתי סוגיות: האחת, היכן להקים מחנה נוסף; האחרת, למצוא שיטה שתביא לצמצום ה"הגירה הכלתית-לגאלית", בלשונם. הפתרון נמצא מחוץ לגבולות הארץ. באוגוסט 1946 החלו הבריטים להכשיר מחנות-מעצר באי קפריסין, שבאותם הימים היה תחת שליטתם. הם הגיחו שמעצר המעפילים בקפריסין, לתקופה בלתי-מגובלת, יצמצם את ההעפלה, שהי המעפילים יאכרו את היתרון האחד שיש למחנה עתלית: הוא, אחרי הכל, נמצא בארץ.

ביולי ובמחצית הראשונה של אוגוסט 1946 גאה גל ההעפלה. תוך שישה שבועות - מותחילת יולי עד אמצע אוגוסט הגיעו לחופי הארץ שבע אניות ובהן כ-7,000 מעפילים. להעבירם למחנה עתלית לא הייתה כל אפשרות. הבריטים התלבטו בין כמה אפשרויות (למשל: לגרש רק את הגברים לקפריסין ואת הנשים והילדים לשתרר), ללבסוף קיבלה ממשלת בריטניה, ב-13 באוגוסט 1946, החלטה לגרש לקפריסין כל עולה "בלתי חוקי" שייחפס בעת ניסיון להיכנס לפלשתינה-א"י. ראוי לקרוא את החלטת הממשלה המנסה לאתרו את המקל משני צדדיו: הן להביע אהדה ליהודים, והן לגרש את "הכלתית-לגאליים" שייחפסו.

יה המעפילים הראשונה שאנשיה גורשו לקפריסין הייתה "יגור", שנקראה על-
 יבין שבו נערך חיפוש גדול ונמצאו מחסני גשק של ה"הגנה" ב"שכת השחורה"
 יוני 1946). 734 המעפילים הועלו בכוח, תוך התנגדות עזה, לספינת-גירוש
 ת ולאחר יום הורדו, שוב בכוח, בנמל פמגוסטה.
 נתה ואלך, כל אנייה שנתפסה (להוציא אחת, כפי שעוד יסופר), מעפיליה הועברו
 ת קפריסין, והיו עצורים בהם משבועות ממסר ועד שנה ואף שנתיים.
 ק חרש נפתח בקורות ההעפלה.

השנה השנייה: מקפריסין עד "אקסודוס"

שנה שבין אמצע אוגוסט 1946 לסוף יולי 1947 הייתה סוערת ורבת-מעפילים.
 'הספינות הגיעו ל-18 ומספר המעפילים עלה בהרבה: 26,500.
 194 הייתה שנה מלאת-מתח בארץ-ישראל המנדטורית. ממדי המרי היהודי
 ובו הלכו. הבריטים הראו סימנים ראשונים של "עייפות החומר", וכפברואר הם
 'ארם, ארגון בינלאומי חדש בן פחות משנתיים וביקשו שידון בפתרון "הבעיה
 שמינאיה", שבימים ההם הייתה יותר יהודית מערבית.
 או"ם כינס עצרת מיוחדת באפריל 1947, וזו החליטה בחודש מאי לשגר לארץ
 -חקירה, שתעמוד על הקשרים והקשיים של המשולש הארצישראלי: כריטים,
 'ם וערבים. בכל אותם חודשים כיצעו אצ"ל ולח"י פעולות חבלה רבות נגר
 טים, בעוד שה"הגנה" התרכזה בהקמת יישובי-ספר ככל אזורי הארץ, בהעפלה
 ערכות צבאית רחבת-היקף לקראת אפשרות של הקמת מדינה יהודית שתלווה
 ערבות של צבאות מדינות ערב.
 גבחינת ההעפלה, הפעולה נמשכה ככל חוקפה. אניות יצאו מצרפת, איטליה,
 ולביה, ואפילו משכרדיה הרחוקה. חידוש גדול היה בוגעתן של שתי אניות מצפון
 יקה. טענת הבריטים, שה"בלחי לגאליים" הם פליטי-שואה נבוכים ומבלבלים
 צינים" פיתו אותם לעלות על ספינות רעועות, התנפצה באשר התכרר כי גם
 'י צפון אפריקה שואפים לעלות לארץ-ישראל, וגם הם מוכנים להגיע אליה באניות
 וילים. בחודשים מאי ויולי 1947 הגיעו כ-800 עולים, כשתי אניות שיצאו מנמל
 'יד - "יהודה הלוי" ו"שיבת ציון".
 כ-1947 הגיעה אניית מעפילים אחת שלא אודגנה ונשלחה על-ידי "המוסד לעלייה
 אלא על-ידי אנשי אצ"ל בארצות הברית. זו הייתה "בן הכט", על שם הסופר
 חזאי היהודי-אמריקאי בן הכט. היא הייתה חריגה בנוף ההעפלה לאחר מלחמת
 לם השנייה. גם נוסעיה גורשו לקפריסין.
 מתנות קפריסין קלטו את המעפילים שאנייתיהם נתפסו. התפתחו בהם חיים ציבוריים
 הגנה" דקימה בתוכם שלוחה בשם "שורות המגינים". היישוב בארץ ישראל שיגר

לקפריסין, מורים, מרריכים ועובדי רווחה, כמו גם תוספות של מזון, שכן העצורים
 ניוזנו ממנות מצומקות, לפי המקובל במתנות שבויים כריטיים. במיוחד סופק מזון
 מיוחד לילדים הרבים שהיו במחנות.

לצד אניות קטנות ובינותיות היו בשלב זה של ההעפלה גם כמה אניות גדולות
 במיוחד. הגדולה מכולן עד סוף שנת 1946 הייתה "כנסת ישראל", שעל סיפונה ובכטנה
 רוכזו 3,845 מעפילים. היא יצאה מתגומלביה והבריטים השתלטו עליה בלב ים.

המאבק של מעפילי "כנסת ישראל"

מזיכרונות הצייר שמואל כץ, שנמנה עם מעפילי "כנסת ישראל" וגורש
 לקפריסין. ב-1947 הגיע לארץ והקים יחד עם חבריו את קיבוץ געתן בגליל
 המערבי.

האנגלים איתרו אותנו כבר בקרבת קפריסין. החילה בדקו מטוסים מי אנחנו
 ומה אנו רוצים. כולנו היינו מוסתרים למטה, בחאי המטען. רק בלילה יכולנו
 לעלות לסיפון לשאוף אוויר. לילה אחד סגרו עלינו שתי משתחות וכיחנו אלינו
 ורקורים גדולים משני הצדדים. ניצבנו מוצפים אור. בעזרת רמקולים קראו לנו
 בשם הוד מלכותו והודיעו לנו שהם יודעים שפנינו מועדות לפלשתיהנה. פתאום
 נדם הכל ואנחנו שרנו את "החקוה".

נענו לכיוון חיפה. הקברניט שלנו, איש ה"הגנה", היה על הסיפון ואחר
 הנוסעים אחו בהגה. שאר אנשי ה"הגנה" הסתתרו. משום שציפה להם עונש
 מוות. ב-26 בנובמבר 1946, בערך כשש שבועות, הגענו למים הטריטוריאליים
 של ארץ-ישראל. ארבע משחתות כריטיות לכדו אותנו. אחת התייצבה לפנינו,
 אחת לימיננו, אחת לשמאלנו ואת מאחורינו. הם קראו לנו להיכנע ולהניח
 להם להוביל אותנו לחיפה. לא יכולנו למנוע את עליית החיילים על הספינה.
 הם עלו מיד על גשר הפיקוד. אנשי ה"הגנה" נהחו אותנו שלא להתנגד.

בחיפה היה הנמל מלא כותות צבא. הכל הוכן לקראתנו. גשר ההורדה הוצב.
 הבריטים תפסו את ראשון המעפילים וביקשו לגרור אותו לרציף. לפתע נשמעה
 צעקה חדה, הסימן המוסכם למאבק. תוך דקות אחדות נהדפו כל האנגלים מן
 האנייה. גם את כבש ההורדה הרחקנו. השלכנו על האנגלים קופסאות שימורים.
 הם היכו כאלות ופיוורו גז מדמיע. ארבע שעות ארך הקרב. נשמעו אפילו יריות
 אחדות. משהתשיך לא יכולנו עוד לבלום את הבריטים והם עלו על הסיפון.

כשהתשלכו רימוני הגז המדמיע אל תאי המטען שבהם הסתתרו הקבוצות
 שלא השתתפו במאבק, נאלצנו להיכנע. נשמעו צרחות ובכי של למעלה
 משלושת אלפים. הם האמינו כי הם עומדים להיחנק. היו גם הרגים אחדים.

יהודים ואנגלים. חילקו אתנו לשלוש אניות להובלת שבויים מנמלחמת העולם השנייה. אניות גדולות שהוסברו לכלא צף עם כלובים ענקיים שנועדו כביכול להובלת פושעים מסיכונים.

ב-1 בדצמבר 1946 הגענו לנמל פמוגוסטה בקפריסין.

מתוך המפר "מול השער הנעול" מאת שמואל כץ ותהילה עופר

"בנסת ישראל" מבחינת גדולה סללה את הדרך לאינה גדולה ממנה, שהגיעה למעלה מתצי שנה אחריה. הכונה, כמובן, ל"אקסודוס 47", שבעברית נקראה "יציאת אירופה חש"ו". זוהי, ללא ספק, הנורעת בין ספינות ההעפלה ולהפלגתה הרדמטית רבת-התהפכות מוקדש פרק שלם בספר זה (פרק 3).

העפלה יבשתית ואווירית

בשנת 1947 הצטמצמה ההעפלה היבשתית מארצות ערב, שבשנים הקודמות הגיעו באמצעותה אלפים, וכמקביל נערכו שלוש טיסות של "מעפילים מעופפים". הן כיבשה והן באוויר הגיע מספר לא גרול יחסית של מעפילים, בהשוואה להעפלה הימית, אך ראוי להעניק לנתיבי-עלייה אלה את המקום הראוי להם.

ההעפלה היבשתית. התחילה הרכה קדם. יש עדויות מוכחות שכבר בשנות ה-20 קיבוץ כפר גלעדי ואנשי מטולה ומאוחד יותר פלוגת בית"ד כדאש פינה, סייעו למעפילים "יבשתיים" לחצות את הגבולות מלבנון וסוריה. לא ידוע בכמה מדובר. הערכות מדברות על מספר אלפים. אבל אלה היו עדיין פעולות מקומיות, לא פעולות מאורגנות ארציות.

בראשית שנות ה-40 התמסדה הפעולה עם בניטתו של "המוסר לעלייה ב". בשנות מלחמת העולם השנייה החגברה העלייה היבשתית מעיראק ומסוריה. סייעו בכך חיילים יהודים ששידחו בצבא הבריטי, שהוכילו כמכונותיהם מעפילים תבריים ומאוחד יותר נכנס לפעולה הפלמ"ח. הוא הקים יחידה בשם "החוליה", שתפקידה היה לחכות בנקודות מפתח בגבול עם סוריה ליהודים שהגיעו ולהעביר אותם למקומות מבטחים. כסוריה ובלבנון פעלה המחלקה הערבית של הפלמ"ח שסייעה בארגון המעפילים.

ההעפלה היבשתית מארצות המזרח הייתה לרוב בקבוצות קטנות. לכאים המגיעו אנשי פלמ"ח ויישובים לאורך הגבולות עם לבנון, סוריה וירדן (או עבר הירדן). נקודות מפגש עם העולים היו גם בנהריים ובכית הערבה, מצפון לים המלח. לפעמים המבצעים האלו הצמיחו כנפיים. ב-1946 הוחלט להעלות מסוריה 1,000 ילדים יהודים כלי הוריהם, כדי שההורים יבואו אחר כך. הילדים הגיעו לגבולות הצפון והועברו לקיבוצים,

לחברות גועד ולמוסדות של עליית הנועד. כשנערך סיכום של המפעל הוברר כי הלחץ בסוריה היה כה גדול שהגיעו 1,300 ילדים.

הבריטים עשו מאמצים לבלום את הפעילות הזאת, ופעם אחת אף הצליחו. הם לכרו כמה עשרות מעפילים מסוריה בקיבוץ כפר גלעדי, וכשניסו לעצור אותם התקבצו מאות מתושבי הסביבה והתעמתו איתם. הבריטים העבירו את המעפילים למחנה עתלית התכוננו לגרשם לסוריה, שם היו המוחזרים צפויים לעונש מוות.

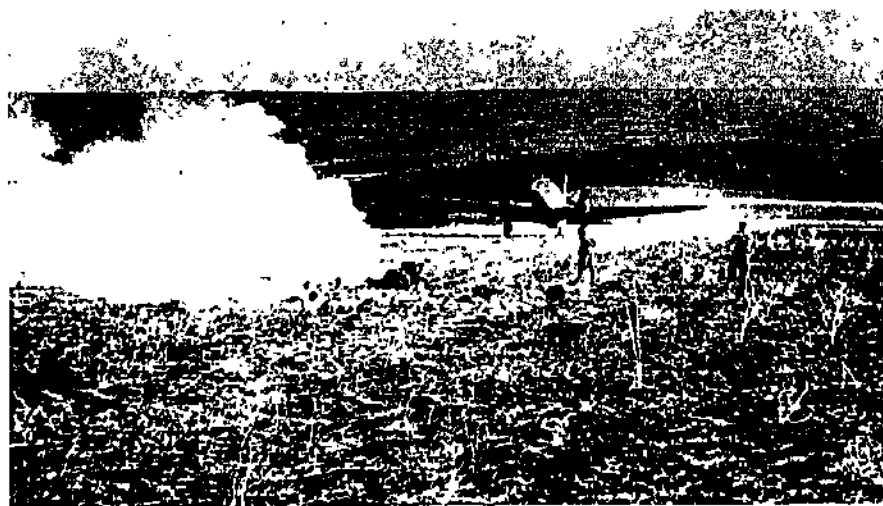
כרי למנוע גידוש זה נערכה הפשיטה של הפלמ"ח על מחנה עתלית באוקטובר 1945. אנשי הקבוצה הזאת היו בין המשוחררים ושוב לא נשקפה סכנה לחייהם.

ב-1947 חיזקו הבריטים את השמירה לאורך גבולות הצפון וההעפלה היבשתית הצטמצמה מאוד.

ההעפלה האווירית. אל הודעות והנתיבים השונים של ההעפלה הצטרפה ב-1947 "עליית כנף", שהביאה ארצה 150 מעפילים. האמת היא שהשם "עליית כנף" הוא מאוחר ובזמן אמת היא כונתה ההעפלה האווירית "מבצע מייקלסרג".

יום אחד הגיעו שני טייסים אמריקאים משוחררים לאחד ממרכזי "המוסר". אחד מהם נקרא מייקל והשני השתמש בשם משפחתו, וסנסרג. כך נולד הציווף "מייקלסרג". השניים אמרו לאנשי "המוסר": למה אתם מסתכנים בים, ורופות אחרים אניות מלחמה ובחוף מוצבות תחנות דראר (מכ"ם)? אנחנו נביא לכם אמנם פחות מעפילים אבל בהרבה פעמים מכל מקום שתגידו לנו.

הצמר הנה לא היה חל. הוא ביקש 100 לירות שטרלינג לראש. היה להם מטוס דו-מנועי מדגם "קומנדו", והם הכניחו להביא 50 מעפילים תמורת 5,000 לירות.

המטוס היר-מנועי בסיסתו הראשונה מעיראק - נוחת בשדה שלף ליר המושכה יבנול בגליל התחתון. בסך הכל נערכו שלוש טיסות - שהיים מעיראק ואחת מאיטליה

וכן, שלוש פעמים הם הטיסו את המטוס שלהם בשירות ההעפלה - ההעפלה דירת פעמים הם נחתו בעיראק, העמיסו מעפילים ונחתו כשרה שלף ליר יכנאל. השלישית הם טסו עד איטליה וחזרו עם 50 בני נוער, וגם אותם הוורידו כשרה לתד כבקעת יכנאל.

כך הסתיים "מבצע מ'קלדג'".

רוע היו שלוש רק טיסות ולא יותר? על כך אפשר לתת שתי תשובות. א. זה 'קר מדי; ב. הממד האווירי טרם היה נחלת רבים. האניות הגדולות שהביאו מאות ים נראו פתרון מתאים יותר, מאשר מטוס המביא כל פעם רק 50 מעפילים. נכון עט כל האניות נתפסו והמטוסים נחתו מתחת לאפס של הבריטים, אבל ההיקף מצמם היה בעוכרי הווידוש הזה, ואולי נכון יותר יהיה לומר, ששני האמריקאים הוויים האלה, שלרוכ היו שיכורים, פשוט הקרימו את זמנם. נזר על ההעפלה היבשתית האווירית - בפרק 6 בספר זה).

הבריטים מסתבכים

עת המאבק על ההעפלה, ובעיקר בשנים 1945-1948, היו הבריטים יריב קשה תים גם אכזר ובין הישוב היהודי לשלטון הבריטי שדרו יחסי איבה בשל התנגדותו ייה יהודים כהיקף נרחב בכלל ולהעפלה בפרט.

נצד היהודי חזן את הנושא בעיניו שלו ולא תמיד ידע והבין מה קרה כ"צד השני". רד כי ההעפלה גרמה לא אחת לקשיים ולאף למבוכה בצד הבריטי, שכן הוא נתפס וף" והנרדפים היו פליטי-שוואה חסרי-כל. אם להוסיף לכך שהבריטים נקטו רים שגרמו להם קשיים וסיבוכים תהיה התמונה שלמה יותר.

נקמת מחנות המעצר בקפריסין התבררה עד מהרה כ"גול עצמי". הבריטים הוצרכו ם ולתחזק מחנות גדולים לאלפים ואף לרבבות עצורים, לספק להם מזון, תנאי 'ה מינימליים ולפקח עליהם - מה שחייב אותם להוצאות עצומות - כספיים ובבחי- . איך פלא שהם מיהרו לשחרר 750 מיושבי המחנות מדי חודש (מחצית מכמות טיפיקטים החורשית), אך במקומם הגיעו כל העת מעפילים במספר גדול יותר.

נרות להסתבכות בריטית נוספת מהווה פרשת האנייה "שבתאי לווינסקי", שפרצה ההסגר הימי הבריטי במרס 1947 והחלה להוריד את מעפליה כחוף ניצנים בדרום. יטים חשו למקום ועצרו את אלה שטרים התפזרו כיישוכי הסביכה, כ-400 במספר. למנוע מהם לעצור, הגיעו לחוף ניצנים תוך מספר שעות כ-800 מתושכי היישובים היים בדרום הארץ, התערכו בין העולים ולא אפשרו לבריטים לזהותם. לאחר שעות כות קיבלו הבריטים החלטה: כל מי שלא מודהה וטוען שהוא "יהודי מארץ-ישראל", שב למעפיל ויישלח לקפריסין. אמרו ועשו: העמיסו יותר מ-1,000 מהנוכחים בחוף ים - מעפילים וארצישראלים, והסיעו אותם לנמל חיפה. לאחר מכן ערכו ניהוי תפוז

הזעבירו, תוך הפעלת כות, מאות מהנוכחים לספינת גירוש שהפליגה לקפריסין. איש לא ידע, לדבות הבריטים, כמה מעפילים גורשו וכמה מבני הארץ. ההערכה הייתה שמרוב כ-150 מבני הארץ ואולי אף יותר וכמה מאות מעפילים. יחסם של הבריטים למגורשים היה מחפיד. הן כהעלאה לאניית הגירוש בחיפה והן כהודרה כפמגוסטה הם השתמשו באלות ובגו מדמיע ורבים מהמגורשים נחבלו.

בקפריסין התברר לבריטים שהם הסתככו לגמרי. המגורשים הארצישראלים איימו בתביעות משפטיות. הבריטים הביאו מחיפה פקירי מכס והם ערכו למגורשים מבחני-זיהוי. התוצאה: הארצישראלים "לימרו" מאות מעפילים מהיכן הם בארץ ולאחר כשבועיים, הוחזרו לארץ כ-400 "חושבי הארץ", כשלאמיתו של רבר למעלה מחציים היו מעפילים...

תסבוכת גדולה פי כמה הביכה את הבריטים בקיץ 1947. לאחר שנחפסה האנייה "אקסודוס 47", החזירו הבריטים לצרפת את המעפילים בשלוש אניות-גירוש, בתקווה שהם יסכימו לזרת שם. המעפילים התעקשו לחזור לארץ-ישראל, ובסופו של דבר החזירו אותם הבריטים לארץ ממנה יצאו - גרמניה הכבושה. כל העולם עקב אחר מאבק המעפילים, והבריטים - ובמיוחד שר החוץ שלהם ארנסט בתיין, אבי הוועין "להעניש" את המעפילים בהתחרותם באיךופה - הועמדו באור נלעג. פעם נוספת הוכח כי מעפילים חסרי-כל, אך נחושים כרעתם - יכולים לנצח אימפריה. (על מאבקה של "אקסודוס" - ראו בהרחבה בפרק 3)

החווה

ספינת ההגנה "יציאת אירופה תשי"ז" (EXODUS 1947)

זו עם ספינת המעפילים שהצליחה לפרוץ את הסגר הבריטי באופי והמלגה בירופה. הספינה שנקראה לחופי הגולות.

יציאת אירופה תשי"ז נעשה לארץ-ישראל: 1222 נשים, 1600 גברים, 1017 נוער, 655 ילדים - בינון 4554 נפש שישראל!

חמש אניות משוחרות האביז סוחר אחת שמי מצור על ספינת המעפילים לאורך כל הדרך. הצי הבריטי גייס את הכוח הזה במטרה ללכוד את הספינה לפני יגיש ארבע נוחף במטותם.

הספינה חותרת אלינו!

אחת המעפילים שישע את כולם אל יואר ארץ-ישראל. זה ישרד את דברם ועל שמינום - הערב ויום הולדתו כעשה 50 אחרי עם שפוז בשנת 50, במוקר. הגלי 38 פטר כשדן. ונחלת. קול 'ישראל' תעבד את הישרד בנלח היגלי 48 אחר.

כדון שסרסמה ה"הגנה" עם התקרב האנייה "יציאת אירופה תשי"ז", הידועה יתגר בשמה הלועזי "אקסודוס 47" לחופי הארץ - יולי 1947

הגל האחרון של ספינות ההעפלה החל בעקבות פרשת "אקסודוס" והמתיים בסופו חודש מאי 1948, כשמדינת ישראל הצעירה חגגה שבועיים שלמים לקיומה. בחקופה זהו לאורך 24 אניות מעפילים שהובילו יותר מ-30 אלף נפש. רובם נתפסו וגורשו צריסין, חיק אניות מעטות פרצו את המצור הבריטי שנמשך עד יומן האחרון של דרס הבריטי. בנושא זה הבריטים לא ויתרו ולא הקלו כהוא זה. אניות אלה הגיעו כרכון תוך כדי קרבות מלחמת העצמאות וכמה מהן נשאו שמות אתרי לחימה ומבצעים: "ירושלים הנצורה", "יחיעם", "טירת צבי", "משמר העמק", זשון".

שלוש האניות האחרונות כבר הגיעו לאחר יום הקמת המדינה (ה' באייר תש"ח, כמאי 1948), אך כאשר הוכנה רשימת כל אניות המעפילים הוחלט לכלול בהן, ומ שון יצאו לדרך עור לפני שהסתיים השלטון הבריטי והגיעו כבר למדינת ישראל נמאית.

פרשת ההעפלה לא הסתיימה אז, אלא לאתר כחשעה תורשים. בין מאי 1948 לתחילת יארי 1949 המשיכו הבריטים להחזיק במחנות קפריסין כ-10,000 מעפילים. רק 11 בפברואר 1949 נסגרו המחנות טופית (ראו להלן, בפרק על מחנות קפריסין).

לסיכומו של מפעל ההעפלה

ניתן למנות לא פחות מ-10 תרומות ישירות ועקיפות של ההעפלה בדרך להקמתה מדינת ישראל: א. במלחמת העולם השנייה ובמיוחד לאחריה לא הבין העולם יבתי מודע מונעים הבריטים, שהבטיחו להקים לעם היהודי "בית לאומי" בארץ-אל, את כניסתם לארץ של ניצולי שואה. פרשת "אקסודוס" היוותה דוגמה טובה . האהרה העולמית הייתה גרם חשוב במאבק לעצמאות; ב. ההעפלה הייתה גרם חד של כל הזרמים בציונות. היהודים לא קיבלו את המינוח הבריטי "הגירה כלתני-ולית". מבחינתם כניסתו של כל יהודי לארץ הייתה חוקית ככל זמן ובכל מצב; ג. ולו והרחבתו של היישוב היהודי בארץ-ישראל, שכתחילת שנות המנדט הבריטי ועיר ממש, ניוונו במידה רבה מההעפלה. 120 אלף היהודים שעלו ארצה במסגרת הגדילו את היישוב, עד שחש"ת-1948 הוא היה מסוגל לעמוד טוב יותר במלחמת נמאות; ד. המנות היהודי העתיק, "כל ישראל ערבים זה לזה" חידש את ימיו בחקופת נפלה. יהודים מכל העולם, מארץ-ישראל ומהתפוצות, התגייסו כהמוניהם להצלחת זעל. הם שימשו במפקדים, ימאים, קשרים, ארגו מזון ודלק לאניות מעפילים, עו את המעפילים, רובם ככולם שרידי השואה, ועמיתיהם המחינו למעפילים שידרו אניות בתופי הארץ; ה. באמצעות ההעפלה חולצו מאיוזפה שקיבלה את צבעי צלב

הקרט רכבות יהודים - הן לפני מלחמת העולם השנייה והן במהלכה. יש רק להצטער שבגלל קשים והפרעות מצד הבריטים המספרים לא היו גדולים יותר; ו. מקובל להניח שההעפלה תרמה להחלטה ההיסטורית של האו"ם ב-29 בנובמבר 1947. ביקורה של ועדת החקירה של האו"ם (UNSCOP) בארץ-ישראל בעיצומה של תקופת המאבק והגיעה של אגיית המעפילים "אקסודוס", וכן ביקור נוסף שלה במחנות הפליטים היהודיים באירופה, שכמעט כולם הצהירו על רצונם העו לעלות לארץ, שכנעו את חבריה כי הפתרון לבעיית ארץ-ישראל היא הקמת מדינה יהודית, וזו תפתור את בעיית הפליטים שרידי השואה, ששום מדינה לא הייתה מוכנה לקלטם; ז. תרומה נוספת של ההעפלה הייתה כבנית הכוח הימי של מדינת ישראל בשנותיה הראשונות. אילולא פעילות ההעפלה עור מלפני מלחמת העולם השנייה ובעיקר לאחריה - לא היו מדינת ישראל וצה"ל זוכים במומחים מכל הסוגים. הקורסים של הפלי"ם, הזרוע הימית של הפלמ"ח, הכשירו רבים. עוד ב"הפועל" תל-אביב הייתה סקציה ימית שעשתה את צעדיה הראשונים כירקן וראשתי הפעילים בהעפלה יצאו ממנה; גם לצי האזרחי תרמה ההעפלה, בעיקר כימים הקריטיים של מלחמת העצמאות. ב"מוסד לעלייה ב" נצבר ניסיון עצום בארגון, כשינוע של אנשים ובהערכת מטענים. כאשר הגיעה שעת המבחן הגדולה, ב-1948, חלק גדול מהניסיון הזה הועבר לרשות המדינה המוקמת ואלפי טונות של ציוד מלחמתי הגיעו ארצה בימים הגודליים ביותר; ט. ההעפלה יצרה דמות של "יהודי חדש" - הם כקרב העולים והן בקרב ה"מעלים". אין ספק שהיא זקפה את קומתם של רכבות, בים וגם ביבשה, שדאו עצמם ככוח מרכזי של מאבק העם לעצמאות; י. ואחרון, אך לא אחרון בחשיבותו: היא המציאה מחדש את המושג "מאבק לעצמאות". מעולם, בשום מקום ובשום זמן, לא הייתה תנועה לאומית שעסקה בהעברת רכבות רבות לארץ המולדת. כל אותם רכבות, המפקדים ואנשי השורה, היו גיבוייה של אפופיאה זו. בעיקר המעפילים - נשים, גברים, זקנים ואף ילדים. כולם היו חיילים בצבא ההעפלה.

1866533

מרדכי נאור

בֵּים, ביבשה וגם באוויר

מבט חדש על ההעפלה

אניית המעפילים "אליהו גולומב" (1946). תמונה נדירה של האמן הנודע דור דאלי, שבשנת 1968, במלאות 20 למדינה, צייר שורה של תמונות שהוקדשו ק לעצמאות של היישוב היהודי ולהקמת המדינה

ו זההוצאה מבקשים להורות לרשות השירותי על מתן אישורה להוצאת הספר, במסגרת התוכנית "אקדמיה באלף" בקול ישראל

הוצאה לאור: ספריית יהודה דקל
המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, תשע"ה-2015

1866533

מרדכי נאור

בָּיִם, כִּיבֶשֶׁה וְגַם בְּאוֹזֵיר
מבט חדש על ההעפלה

תעמולה

אניית המעפילים "אליהו גולומב" (1946). תמונה נדירה של האמן הנודע
דוד רזאלי, שבשנת 1968, במלאת 20 למרינה, צייר שורה של תמונות שהוקדשו
ק לעצמאות של היישוב היהודי ולהקמת המדינה

ההוצאה מבקשים להורות לרשות השידור על מתן אישורה להוצאת הספר,
במסגרת התיכנית "אקרמיה באלף" בקול ישראל

הוצאה לאור: ספריית יהודה דקל
המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, תשע"ה-2015

שארית הפלטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה יהודי ארצות
 אחרות לא חדלו להעפיל לארץ ישראל, על אף כל קושי מעשה וסכנה, וזאת
 פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד חירות ועמל ישרים במולדת עמם.

שלוש שורות אלה מתוך מגילת העצמאות מעידות על תפיסתם של האבות המייסדים
 את ההעפלה בשנים שקרמו לקום המדינה. מילות המפתח הן: "לא חדלו להעפיל לארץ-
 ישראל". ואכן, ההעפלה פרצה כל מבשול והביאה ארצה שנים עשר דיכוא - תרומה חשובה
 מאין כמוחה למדינת ישראל שטרם נולדה.

ספר זה נולד בעקבות סדרת תוכניות במסגרת "אקדמיה באלף" של קול ישראל. עורך
 הסדרה, ברוך אסקרוב, ביקש ממני לחזור אל ימי ההעפלה ונושאי ההעפלה, ב"מבט חרש".
 נעניתי להזמנתו וכך ישבנו יחד, נובת המיקרופונים, ושוחחנו למעלה מעשר שעות. התוצאה
 הייתה 11 תוכניות שגשאו את השם "ביום, ביבשה וגם באוויר - מבט חדש על ההעפלה".
 לאחר שנמנעו קולות הדדיו נטלתי את הריסק שעליו נצרכו התוכניות והעברתי אותן אל
 הכתב: חומר זה היווה את הבסיס לספר שלפנינו. הוא דומה למה ששודר בדדיו ושונה ממנו,
 לרבות תירושים ותוספות שהגיעו אלי לאחר סיום התוכניות. ובמובן - התוספת התזמית,
 שהרדיו לא יכול להתמודד אִתָּה.

מבנהו של הספר אינו רגיל. הוא בולל סקירה ארוכה ומפורטת של מפעל ההעפלה,
 ולאחר מכן באים שישה פרקים, שכל אחד מהם מתרכז באירוע מרכזי או בחופעה ייחודית
 בקורות ההעפלה: פרשת לה-ספציה, סיפורה של "אקסורוס", הפלגת שתי אניות המעפילים
 הגדולות ביותר ("היפאניס"), מחנה המעפילים בעתלית, מחנות המעצר בקפריסין והעלייה
 היבשתית והאווירית. פרק נוסף נקרא "ההעפלה - קווים לדמותה" - ובו סקירת על העושים
 במלאכה, העולים, מימון ההעפלה ועוד; שני פרקים נוספים לא נמצאים לרוב בספרים מעין
 זה שלפנינו: ייחודו של נתן אלתרמן כמשורר ההעפלה, ו-13 שירי-זמר שנולדו בתקופת
 ההעפלה, לרבות תיאור נסיבות כתיבתם וכיצועם הראשון.

הפרק המסיים חוזר לכאורה ממסגרת הזמן של ההעפלה המאורגנת (1934-1948). הוא
 עוסק באירוע שהתרחש בתחילת שנות ה-60. הכוונה להפלגותיה ולטביעתה של הספינה
 והקטנה "אגוז", שיצאה ממרוקו ועל סיפונה למעלה מ-40 יהודים שביקשו להגיע לישראל,
 למרות האיסור שהטילו שלטונות מרוקו. סיפורה המאוחר של "אגוז" משתלב בסיפורי
 ההעפלה ה"קלאסית".

שמונה נספחים בחלקו האחרון של הספר מביאים נתונים סטטיסטיים על ההעפלה
 הימית, כולל הפלגותיהן של כל האניות בשנים 1934-1948; תאדיבון ההעפלה; ציטוטים
 נבחרים והצעות לקריאה נוספת בנושא ההעפלה - שמות 25 ספרים ומחקרים. מקצתם
 מביאים תמונה כללית של המפעל המיוחד הזה ואתרים מתרכזים בפן זה או אתר שלו.

הספר "ביום, ביבשה וגם באוויר - מבט חדש על ההעפלה" מופיע בסיומה של שנת
 ה-80 לראשית ההעפלה המאורגנת (1934). הוא מבקש לראות בה נדבך ראשון במעלה
 במאבק היישוב והתנועה הציונית לעצמאות. בספר מושם דגש לא רק על אלה ש"נשאו את
 עמם עלי שבט", אלא גם על הרבבות הרבות של העולים-המעפילים שעשו דרכם לארץ
 ביום, ביבשה ובאוויר, ולמרות כל הקשיים והאיסורים - הגיעו.

אני מבקש להודות לברוך אסקרוב על ידירות אמיצה ושותפות בניווט ספינתנו
 המשותפת אל החוף ולרשות השידור על האישור שנתנה להפוך את התוכניות לספר.

ר"ר מרדכי נאור

העפלה בחוף תל-אביב. ספינת המעפילים "פאריטה", אוגוסט 1939. הצילום: ציסורה בוגר (קטע)